

Протиалкогольні акти міста Львова XIV–XVII століть

На основі документів XIV–XVII ст. проілюстровано антиалкогольну спрямованість тогочасного львівського законодавства. Вперше в історіографії науково обґрунтовано факт відсутності закладів торгівлі спиртотмісними речовинами у Львові впродовж 450 років.

Ключові слова: алкогольні речовини, Львів, законодавство, магістрат.

Вступ. Упродовж останніх двадцяти років Україна, Львів та область зокрема втрачають частину молодого покоління внаслідок вживання алкоголю, тютюну та інших наркотичних речовин. До прикладу, у 1939 р. природний приріст населення Львова становив 6,8 на 100 чоловік [1, с.215], а на 2010 р. – депопуляція – 1,1 на 1000 чол. (або -0,1 на 100) [4, с.339,344].

Вживання алкоголю суспільством ґрунтується на неправдивій інформації про цей наркотик, у тому числі – історичній. Дотепер залишався невідомим науковий факт: упродовж не менш як 450 років у Львові документально не зафіксовано жодного закладу торгівлі алкоголем. Відтак уся інформація, що побутує у часописах, або рекламних матеріалах, апелюючи до давності «алкогольних звичаїв» – неправдива. Тому науково обґрунтована оцінка та аналіз документів потрібні для переосмислення спекулятивних нашірвань і запобігання поширенню викривленої інформації про алкоголь у суспільній свідомості. З огляду на це, метою статті є висвітлення протиалкогольного аспекту львівського середньовічного законодавства.

Основу статті складають опубліковані документи з фондів Центрального державного історичного архіву м. Львова [1; с.3]. Робота доповнена статистичними даними Державного комітету статистики України [4], а також працею російського історика І. Прижова «История кабаков в России в связи с историей русского народа», в якій досліджено процес становлення закладів торгівлі алкоголем на слов'янських теренах від давнини до 1860-х років [2].

Виклад основного матеріалу. Після розпаду Київської Русі Галичина, як її частина, ще довгий

час зберігала єдність духовних, культурних, політичних та інших традицій. У побуті залишилися архаїчні слов'янські напої – медовуха¹ та квас. Продовжували існувати корчми², які до XVI ст. були традиційними закладами проведення тверезого дозвілля у східних слов'ян. Поняття «корчма» етимологічно походить від давньоруського «корм», «кормление», тобто їжа, або власність, володіння. Упродовж декількох століть, через орфографічну некоректність у побутовому та літописному мовленні замість слова «кормча» увійшло в обіг поняття «корчма». У X–XVI ст. корчми, були осередком спілкування, обговорення новин, харчування, і, навіть, ночівлі. Досить часто в корчмах збиралися народні віча, судові засідання, вирішувалися адміністративні питання. Переломний момент настав у XVI ст., коли східнослов'янськими землями поширився денатурований виноградний спирт³ завезений вперше генуезькими купцями в 1398 році. Відтоді корчми та шинки стали монополією та джерелом прибутку держави [2, с. 21–24].

У Північно-Східній Русі корчми були заборонені, а їх місце зайняли кабаки. У кабаках продавалася виключно горілка, самогон та інші алкогольні трюнки, без можливості попоїсти (на відміну від корчем). На південно-західних землях поміщики отримали право пропінації⁴, а корчми стали осередками цілеспрямованої алкоголізації населення [2, с.29].

Першим протиалкогольним законодавчим актом у Галичині була грамота короля Казимира III про надання Львову Магдебурзького права (1356 р.), в якій зазначалося: «...для більшого покращення вище згаданого міста (тобто

¹ Медовуха (або «мед») – напій відкритого ферментаційного приготування, основними компонентами якого є мед, вода та хміль; міцність не перевищувала 4 % алкоголю. Вживали розведеним водою.

² Спочатку закладами харчування на Русі були кормчі будинки – «кормчие избы» або «кормчие дома».

³ «Винахідником» денатурованого етилового спирту вважається арабський алхімік Ар-Рази (або Рагез). У Європі спирт за горючі властивості отримав назву «aqua vitae» тобто, «жива вода». Від цього походить східнослов'янське – «оковита» (слово фігурує у документах XVI–XVII ст.). А від XVIII ст. поширилася назва «горілка», або «горілка».

⁴ Або «примус пропінаційний» – право поміщиків виготовляти та продавати алкогольні речовини в межах своїх володінь, звільняючись від податків.

Львова – прим. авт.) з нашої спеціальної ласки та прихильності наказуємо, щоб жоден з землян духовних, міських, або будь-яких інших осіб, не розташовував і не будував корчем в межах однієї милі від міста»[1, с.215]. Згідно з грамотою, жодна особа без спеціального дозволу короля, або магістрату, не мала права утримувати корчму ближче як 1,6 км біля міста. У документі відсутня інформація про продаж у таких корчмах алкогольних виробів чи безалкогольних напоїв. Але з огляду на саму суть документу – відстані вказані у ній – можна припустити, що корчми становили небезпеку для життя та здоров'я городян через продаж пива та вина – вже відомих на той час на українських землях.

У свідомості середньовічних галичан зберігалася пам'ять про демократичні традиції, проведення народних віче тощо. Свіжими для польської адміністрації були згадки про бунтівних бояр, очолюваних Дмитром Детьком. Корчми – це місце скупчення людей, середовище поширення опозиційних ідей господарів Галичини – русинів, вороже налаштованих до польської влади. Тому зважаючи на можливість збройного заворушення руського населення, яке б почалося з корчми, польська влада перенесла їх за межі міста. Отже, цей документ можна вважати як протиалкогольним, так і політичним актом. У такий спосіб середньовічні львівські можновладці дбали про благо городян, добре усвідомлюючи згубність наслідків вживання алкогольних речовин. Психологічне, фізичне здоров'я та життєвий добробут львів'ян важили більше за «п'яні» надприбутки.

Магдебурзьке право на Західній Україні було скасоване у 1786 році. Без перебільшень можна стверджувати, що упродовж більш як 400 років у межах Львова та інших великих міст, де діяло це право, не існувало закладів торгівлі спиртовмісними речовинами. Корчми, а від 1550-х рр. – шинки – згадуються тільки в селах та заміських територіях.

У першій третині XVI ст. в Галичині, як і на інших слов'янських теренах, поширився етиловий спирт (на початках виключно для медичних потреб). 12 вересня 1537 р. король Сигізмунд I надав львівським міщанам право шинкувати (виготовляти і продавати) горілку [3, с.228]. Документ

замовчує статус набувачів цього права, а також умови його отримання. Вочевидь ця грамота була результатом неабияких старань іноземного, або львівського алкогольного лобі в кулуарах магістрату. Дозвіл на шинкування діяв у межах Краківського⁵, Галицького передмість⁶ та деканату св. Іоанна⁷. Отриманий за надання дозволу податок спрямовувався на потреби міста: «...цей чинш, який стягнуть урядовці з тих, що шинкують, нехай згадані райці використають і повинні використати на потреби держави та ремонту громадських місць міста» – сказано в документі[3, с.228].

З аналізу грамоти випливає, що зацікавлені особи – «міщани» – подали до магістрату прохання щодо можливості шинкувати горілку, обґрунтовуючи це потребами Львова. Право шинкування могли отримати люди, названі в документі «розпорядниками» та «наймачами» (очевидно – орендатори). Водночас, будь-якій людині незалежно від її соціального статусу, національності та віросповідання заборонялося виготовляти, продавати горілчану отруту, а також завозити її до міста. Тільки за умови попередньої сплати податку, за дозволом райців людина могла отримати право шинкувати або торгувати цією речовиною [3, с.228].

Кожного кварталу у Львові проводилися ярмарки, куди приїздили українські та іноземні купці. Одним із товарів обігу було вино. Згадка про нього у грамоті Сигізмунда Августа (1554 р.) стосувалася обмеження торгівлі та зберігання вина у недозволеній час. Документ також забороняв грецьким та іншим купцям зберігати цю речовину в маєтках львівських міщан. Причиною стала нелегальна (підпільна) роздрібна торгівля вином за вищими цінами в місті. Відтак, купці не платили податків у міську казну. Про це довідався міський магістрат, і зобов'язав купців утримувати товари у віданні райців. Згідно з документом будь-який купець мусів залишати свої вози з вином на площі Ринок на цілий місяць. Якщо за вказаний період ця рідина не продавалася, то для його подальшого зберігання власник повинен був знайти склад в одному із будинків львівських міщан. Після цього, вино в обов'язковому порядку підлягало підрахунку, опису та завіренню печаткою райця [3, с.338].

⁵ Краківське передмістя – р-н сучасного просп. Чорновола (початок), вул. Городоцької (до церкви св. Анни), Клепарівської та прилеглих малих вуличок.

⁶ Галицьке передмістя – р-н просп. Свободи, вул. Дорошенка, Коперника, Словацького, Університетська до парку ім. І. Франка.

⁷ Деканат св. Іоанна – тепер вул. Ужгородська та прилеглі вулички навколо церкви Івана Хрестителя під Високим Замком.

Грамотою львівського магістрату в 1580 р. було підвищено податок на імпортовані лимони та вино. Незалежно від віросповідання та народності будь-який торговець вином та цитринами зобов'язувався сплатити 15 польських грошів до міської казни для компенсації дефіциту казенних коштів на розбудову міських укріплень [3, с.338]. Цікавими з фінансових міркувань є акти 1597 та 1639 років. У них містяться чіткі приписи щодо обмеження торгівлі імпортованим вином та іншими товарами (залежно від їх кількості, розміру та об'єму) шляхом накладання системи відрахувань до міської казни [3, с.410-411;445-447].

В обмежувальній грамоті 1472 р. згадується пиво. На свято Трійці та св. Агнети під час двотижневого ярмарку у Львові магістрат заборонив його варіння в передмістях: «...щоб там, під замком, пиво не варилося і м'ясо не продавалося або ярмарок не відбувався...» – сказано в ній [3, с.116]. Заборона диктувалася економічними причинами: торгівля за межами міста позбавляла казну грошових надходжень, а нереалізований товар застоювався на міських складах. Окрім фінансових втрат одною з причин прийняття цього акту були фізичні та матеріальні збитки через безконтрольну торгівлю наркотичною речовиною – пивом. Ще один документ 1521 р. зобов'язував броварів два квартали від свята св. Луки сплачу-

вати додатковий податок на будівництво та реставрацію міських укріплень [3, с.181].

Оподаткування привізного пива міським магістратом збереглося у XVII ст. Грамотою Владислава IV від 1639 р. кожен торговець пивом був зобов'язаний сплатити на користь міста три гроші, а нелегально завезене або неоподатковане пиво підлягало конфіскації [3, с.445-446]. Королівський привілей 1647 р. забороняв будь-кому у Львові варити, зберігати та продавати пиво за не львівською рецептурою. Для його зберігання в місті повинно було відводитися чотири будинки, а знавці визначали б якість та ціну цієї речовини [3, с.453].

Висновки. З аналізу документів випливає: від XIV ст. торгівля пивом та вином у Львові регламентувалася місцем – площею Ринок, і часом – квартальними ярмарками. Для цього, також, потрібно було отримати спеціальний дозвіл магістрату або райців. Жорстка меркантильна політика на користь міста робила торгівлю алкоголем не вигідною справою. Жоден документ не згадує заклади продажу алкогольних речовин чи масову їх поширеність у Львові. У грамотах згадуються лише корчми та шинки, які розташовувалися в селах та на замських територіях. Магдебурзьке право забороняло будувати корчми в радіусі 1,6 км від міста. Це означає, що упродовж 450 років у Львові не існувало жодного закладу торгівлі алкоголем.

Джерела та література

1. Історія Львова в документах і матеріалах / уклад.: М.В. Брик. Збірник документів і матеріалів. – Київ: Наукова думка, 1986. – 422 с.

2. Прыжов И. История кабаков в России в связи с историей русского народа. / И. Прыжов. – Санкт-Петербург – Москва: Издание книгопродавца-типографа М.О. Вольфа, 1868. – 320 с.

3. Привілеї міста Львова (XIV-XVIII ст.) / уклад.: М.Капраль, наук. ред. Я.Дашкевич, Р.Шуст та ін. –

Львів: Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України. Друге виправлене видання, 2010. – 544 с. [Електронний варіант] – Режим доступу: www.history.org.ua

4. Статистичний щорічник України за 2009 рік. / уклад.: О.Г. Осауленко та ін. – К.: Август Трейд, 2010. – 540 с.

Ярослав Стасів

Противоалкогольные акты города Львова XIV–XVII веков

На основании анализа документов XIV – XVII вв. проиллюстрировано антиалкогольную направленность львовского законодательства того времени. Впервые в историографии научно обоснован факт отсутствия заведений торговли спиртосодержащими веществами во Львове на протяжении 450 лет.

Ключевые слова: *алкогольные вещества, Львов, законодательство, магистрат.*

Yaroslav Stasiv

Antialcoholic acts of the Lviv XIV – XVII centuries Protyalkoholny akty mista Lvova XIV–XVII stolytj

On the basis of analysis of the documents XIV-th–XVII-th c. antyalcoholic directivity in the Lviv legislation is illustrated. It for the first time it is scientifically motivated the fact of the absence of the Institutions as alcohol selling in Lviv during 450 years.

Key words: *alcoholic material, Lviv, legislation, magistrat.*